

UITHANGTEEKENEN



Eerste deel.



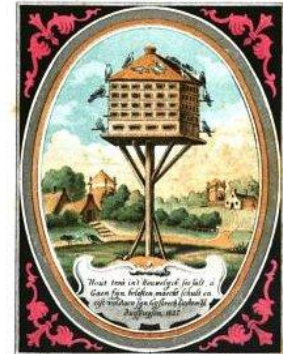
AMSTERDAM,
GEBROEDERS KRAAY.
1868.



Tweede deel.



AMSTERDAM,
GEBROEDERS KRAAY.
1868.



AMSTERDAM,
GEBROEDERS KRAAY.
1869.

De drie boeken van Van Lennep en Ter Gouw uit 1868-69 over gevelstenen en uithangborden.

In verschillende boeken over gevelstenen, uithangtekens en opschriften komt Enkhuizen voor. In de drie boeken van J. van Lennep en J. ter Gouw uit 1868 en '69 over Uithangtekens en Opschriften komt het Zuiderzeestadje een keer of 15 voor met betrekking tot gevelstenen, luifelschriften en uithangborden. In geen van de jaarboekjes van Oud Enkhuizen, of andere boekjes over Enkhuizer gevelstenen, zoals degene van Frits Versluis uit 2008, komen deze beschrijvingen ter sprake. Toch zijn ze voor de liefhebber van dergelijke objecten en teksten, evenals voor de geschiedkundigen van Enkhuizen, van een zekere aanvullende waarde op de reeds bestaande kennis over onze gevelstenen en opschriften in de oude stad.

Vandaar dat ik deze korte teksten hier eens beknopt bij elkaar zet om de raadpleging te vereenvoudigen.

Bronnen:

J. van Lennep en J. ter Gouw: Uithangtekens in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd, deel 1 en 2, 1868, deel 3: Opschriften, een bijdrage tot de Geschiedenis van het Nederlandsche Volksleven, 1869.

Deel 1, blz 46:

De Mol hing uit aan 't huis op 't Damrak bij de Dam, waar burgemeester Hendrik Dirksz woonde, en *de Papegay* aan 't huis van burgemeester Joost Buyck. *De Keizer* aan de ijzerwinkel van Lenard Jansz de Graeff op de Vijgendam; *de Gouden Real* op 't Water aan 't huis van Laurens Jacobszoon; en *de Hulk* bij de korenkoper Jacob Simonsz, die zich later als Jacob Simonsz de Rijk onder de Watergeuzen een naam heeft gemaakt. Die *Hulk* had een tegenhanger in de *Blaauwe Hulk* te Enkhuizen, die uithing aan de woning van Jacob Sieuwertsz, die in 1572 onder de naam van Blaeuhulck meewerkte om de Spanjaarden uit de stad te houden en later burgemeester werd; terwijl er bovendien te Amsterdam ook een *blauwe hulk* was, want Jan IJsbrandsz Blaeuwulck was sergant der Schutterij in 1580.

Deel 3, blz 166:

In de Zuiderkerk te Enkhuizen vindt men het grafschrift van Jacob Sieuwertsz Blaeuhulck (zie deel 1 blz 46), Het levert het voorbeeld van een acrostichon sepucrale. De letters van de naam zijn verguld:

Begraven leyt alhier
Lyden most hy eertyts
Als ooe ballingschap snoo
En Godt keerde die cans

Hij staet in twee Juleeren
Veel drecx om 't woort des Heeren
Langhe Jaeren seer fel
Claer is 't ghebleken wel

Want quam t'Enkhuysen weer Kloek hielp hy weder planten

Gods reine en ware leer in spiit des Paeusch Trawanten

Nu heeft hy dicwils g'weest Burg'meester weert geacht

Sturf in April liet na vier beenders kruisen acht. (zie Navorscher 6, blz 237).

Zowel de eerste als de laatste regel hebben aan de geleerden al vrij wat hoofdbreeknens gekost en nog zijn zij tot geen goede verklaring gekomen. Naar onze mening wil "*begraven leyt alhier, hy staet in twee Juleeren*" eenvoudig zeggen: "hier ligt begraven hij, wiens naam in twee rijen met gulden letteren te lezen staat." Maar wat de etymologie van 't woord *Juleeren* is, laten wij aan kundiger dan wij ter bepaling over.

In den laatste regel wordt vermoedelijk 's mans ouderdom vermeld: acht kruisen = 80; vier beenders (of *strepen*) = 4, dan hebbe men te lezen: "Hij stierf in April en liet achter zich (had doorleefd) vier en tachtig jaren.

Deel 1, blz 61:

Ook onder het Schoutsambt van Nijmegen vertoonde zich een dergelijk kittelorigheid onder het Gerecht. Een tapper had op zijn uithangbord verscheiden grote en enige kleine pijpstelen doen schilderen, en daaronder geschreven:

Groote stelen en kleine stelen,

Maar groote stelen het meest.

Er kwam last het bord te veranderen; waarop hij er een snoek op liet schilderen, die een kleine vis inslokte en daaronder zette:

Groote visschen eten de kleine.

Dit stak de Schout weer in 't oog, en de man moest opnieuw zijn voorstelling uitwissen, hij bestreek toen het gehele bord met blauwe verf en schreef eronder:

Als ik de waarheid niet mag schrijven,

Dan zal ik alles maar blaauw blaauw laten blijven.

Een dergelijke vertelling werd ons medegedeeld door heer J. Blaauw Az. Uit de Rijk (beide anecdotes zijn ook gedeeltelijk medegedeeld door JA. Smits van Nieuwerkerk uit Dordrecht, doch in beiden 't voorval te Dordrecht laat plaats hebben), aangaande zekeren landbouwer te Hem in Noordholland, in 1794, toen de Engelse hulptroepen in 't land waren, die een grote afkeer van de Engelsen hebbende, op het achterkrat van zijn wagen een hooischelf liet schilderen, waar een zestal mannen met rode rokken omheen stonden, bezig er het hooi uit te halen, en daaronder de volgende versregels:

De wereld is een hooihoop zoo men ziet;

Elk plokt er van, maar ik toch niet.

Ik wou er ook wel wat aan plokken;

Maar ik kan er niet by van al die roode rokken.

Onze man kwam met zijn versierde wagen te Hoorn, doch moest er, op bevel van de Schout, het achterkrat in handen van 't Gerecht laten. Hierop sloeg hij een eenvoudig bordje achter zijn wagen aan, met dit opschrift:

Ik Piet van Hem,

Raakte in de klem.

Door den Schout van Hoorn,

Heb ik mijn achterkrat verloren.

Maar ook dit bordje werd, bij zijn eerste bezoek te Hoorn, door de Schout prijs verklaard. Toen liet hij een nieuw krat maken en – evenals de Nijmegenaar van zo even – dit geheel blauw schilderen met nagenoeg hetzelfde onderschrift.

Deel 1, blz 402:

Welnu, die Maagden hebben ook al de eer genoten, op uithangborden geschilderd te worden; twee vooral kwamen bijzonder in aanmerking, die van Dordrecht en die van Enkhuizen, waarbij wij, om 't klaverblad vol te maken, nog een derde kunnen voegen: de Maagd van Gent.

De Enkhuizer Maagd is een eenvoudige Juffer in 't wit gekleed, die 't wapen der stad aan een strik vasthoudt: nog verschijnt zij als tenant bij 't wapen. Men zag haar vroeger dikwijls voor de winkels van haringkopers, omdat het wapenschild van Enkhuizen met drie Haringen beladen is. Een Hoornse haringman had er dit rijm bij laten maken:

Hier in de zuivere Enkhuizer Maagt,

Die drie haringen in haar wapen draagt,

Verkoopt men haring met de tonnen,

Zo der niet veel gevangen is, zoo word er weinig gewonnen.

De voorkeur, die deze twee Maagden genoten, blijkt ook uit het “winkel en luyfen Banquet”, vermits zij, en geen andere, als uithangteken genoemd worden. Naar de Enkhuizer Maagd was steeds een van 's lands oorlogsschepen gedoopt, en in 1650 hielp zij mede Amsterdam van de zee kant bewaken.

Deel 2, blz 31:

Onder spreekwoorden:

Te Enkhuizen had de waard in 't Kruis op zijn uithangbord:

Wie leeft er sonder kruys?

Dit is in 't Schippers huys.

Deel 2, blz 32:

Meer gewoon was de spreuk:

't End draagt den last.

Dit zien wij op een oude gevelsteen in de Rapenburgerstraat vertoond door een *end* of eendvogel, die een werelddol op zijn rug draagt.

Deel 2, blz 58:

De tocht door de Rode Zee placht mede als uithangteken niet weinig in trek te zijn. In Enkhuizen kwam hij voor in een vers op den luifel:

Int Rode Meir.

De dolkoppige Pharo vervolgde Mozes door 't Roó meir;

Dat waren eldermentse stuypen!

Maar Mozes raakte er droogvoets deur,

En hij met al zijn kanailje moest verzuypen.

Deel 2, blz 136:

De landmeter hing in 't laatst der 16^{de} eeuw in de Kalverstraat uit, waarschijnlijk het eigen-gemaakt afbeeldsel van den bewoner, de vermaarde Joost Jansz Beeltsnijder. *De boekbinder* hing in de 17^{de} eeuw uit bij de boekverkoper Joannes Naeranus te Rotterdam; *de Leydse Boeckbinder* te Middelburg bij Pieter van Goetthem; en de *Bonte Drukker* te Enkhuizen bij Meinard Mul (zie Navorscher 1866, en voor *Bonte*: deel 1 blz 239).

Deel 2, blz 242:

Bij een groot aantal Bijbels moesten ze door allerlei bijvoegsels onderscheiden worden. Wij zullen van die onderscheiding een overzicht trachten te geven, zo beknopt mogelijk. Wij vonden dan oa:

De bijbel na de laetste Correctie, te Enkhuizen in 1660, bij Jeurriaen Rieuwertsz Landtman.

Deel 2, blz 340:

Sedert men het *Bokbier* heeft, en een *Bokhalle* in de Plantaadje, hangt aan deze laatste *de Bok* uit, die springend is voorgesteld, met de voorpoten een schild vast houdende, dat met een bierkan beladen is. Op den Zeedijk hangt een uithangbord, waarop een Bok geschilderd is, die aan een biervat ruikt, en daaronder: *Bok-ale*. In de Streek (tussen Hoorn en Enkhuizen) hing de Bok uit aan een mosterthuis:

Hier in de Bok kan men de beste mostert malen,

Men zal ze u brengen, die 't te var is om te halen.

Deel 2, blz 341:

Het rijm was intussen niet dan een variante op een oorspronkelijk “quickje” van Roemer Visscher, 't welk de houtkoper op zijn beroep had toegepast door er de timmerman en Noorwegen in te brengen. De echte lezing, zoals zij voorkomt in de “Brabbelinghe” van gezegden schrijver, luidt aldus:

De Thuyn-man wint met moeyelyck Bocken sijn broodt,

Om 't vel te verkoopen slaet de Boer de Bocken doot,

De geroockte Bocken (bokking) verkoopen die van Enckhuysen duer:

En als Mieuwes een Bocken (stomp) om niet krijght, soo siet hy suer.

Deel 2, blz 362:

Te Enkhuizen hing in de 17^{de} eeuw bij een haringkoper de Gekroonde Haring uit met een Latijnse monorijm en dubbelrijm tevens. Men moet zich daarover niet verwonderen; de kennis van 't Latijn was toen vrij algemener dan tegenwoordig. Toen kenden velen zeer goed Latijn, zonder een academische graad te bezitten; tegenwoordig bezitten velen een academische graad, maar verstaan zij nu aalen het volgende?:

Halec sal satum: crassum blancum grave latum.

Illud dorsalum scissum perventrificatum,

Huic caput ablatum sic pellibus excoriatum,

Intus mundatum, crudum vel igne crematum,

Illi saepe satum, dum transis nocte cubatum,

Hoc thyracum valet antidotum pretiatum.

Quod parat optatum, potamen largis luatum,

Dans de mane ratum, guttur rebibende paratum,

Haustu postratum reparat, madidatque palatum,

Et caput, et pectus, desiccat phlegmatisalum,

Dans urinatum cito mox, deinde cacatum,

Dirigit, inslatum, cibum penetrat, veteratum.

Hoc medicinatum Laurens fert verificatum.

Bij een woordelijke vertaling zou de aardigheid verloren gaan. Voor onze lezeressen, die geen Latijn behoeven te verstaan, zeggen wij alleen, dat de haringkoper uitlegt, hoe een haring bij ongesteldheid meer helpt dan alle medicijnen, en besluit:

Ook de oudste en hardste stof moet voor dit middel buigen:

De deugd van dit recept kan Laurens u getuigen.

Die Laurens was natuurlijk de koopman zelf.

Deel 3, blz 64:

Wij hebben hierboven van een lepel gesproken, die over 't ijs van Vlieland naar elders werd gebracht; thans is de beurt aan een andere lepel, die ook over 't ijs werd gehaald. 't Was natuurlijk weer bij felle vorst, en wel in de winter van 1740, die, nog tot 1823 toe, bij onze vaders als "de kouwe winter" bij uitnemendheid bekend was. Op die lepel (thans het eigendom van de heer PA. Engelbrecht te Delft) is een narreslee met paard en voerman afgebeeld en dit opschrift gegrift:

Dees lepel is gekogt

En van Enkhuizen megebrogt

Ter gedagtenis dat men reeden

Met seer veele paarden en sleden

Na Enkhuizen over de zee

En ik pytter hommes mee

Den 20 februarius, 1740.

Wel mocht piet Hommes schrijven: met zeer veel paarden en sleden. Niet minder dan 485 zulke sleden gingen over de Zuiderzee van Amsterdam naar Enkhuizen. Vele aanzienlijke Amsterdammers vonden er een aardigheid in, met hunne koetsen met twee paarden bespannen in de Keizersgracht te rijden. Sedert 1688 had de Maas bij Den Briel niet zo vast gezeten. Tussen Den Helder en Texel zag men geen water. Over de Sont reed men met de zwaarst geladen wagens, wat sedert 1659 niet gebeurd was. Ja men vindt aangetekend, dat te Hamburg op 12 januari de postwagen binnenkwam met doodgevroren passagiers. In Amsterdam deed de felle vorst niet slechts regenbakken en kelders, maar zelfs verscheidene stenen sluizen bersten. 't Was dus niet ten onrechte, dat de "kou van 't jaar 40" spreekwoordelijk werd en nog in onze jeugd in levendige herinnering was.

Deel 3, blz 259:

Trouwens aan die stelen der zilveren lepels werden allerlei vormen gegeven, naar de gelegenheid waarbij ze geschonken werden; zo bv. Zagen wij er een van 1678, welks steel eindigde in een paardepoot, omdat het een harddraversprijs is geweest (eigendom van de heer JC. De Koningh te Enkhuizen).

Deel 3, blz 273:

Onder beroepen, Enkhuizen:

Hier maakt men kleeren voor varende lui,

Ook bultzakken en al den brui.

Nog een ander:

Geen mensch men agt,

Als om zijn dragt.

Dies laat vrij brave kleeren maken

Wilt Gij tot ampt of eer geraken.

Deel 3, blz 300:

Onder beroepen:

Warmoezier te Enkhuizen:

Der aarden kruit

En boomen spruit

Een hallef jaar de hoven cieren;

Maar deugd en eer

Verciert veel meer

't Geheele jaar de Hovenieren.

Indien er toen reeds een Nut van 't Algemeen had bestaan, zou men dit gedicht hebben kunnen toeschrijven aan de Voorzitter der Afdeling Enkhuizen.

Deel 3, blz 357:

Eenvoudiger opschrift vindt men niet dan voor de kerk te Westwoude, een dorp in de Streek tussen Hoorn en Enkhuizen. 't Is een zeer oud gebouwtje, dat op een hoogte staat en bijna geheel van duifsteen is opgetrokken. Boven de ingang staat een steen met dit opschrift:

333.

Het volk noemt die kerk bij overlevering "het heidense kerkje", en de sage verhaalt, dat het gebouwd is in 't jaar 333. Dirk Radboudszoon, Hertog der Westfriezen – dezelfde die zich de Koningstitel aanmatigde, dach deswege door Haron, de Hertog der Friezen, beoorlogd werd en gedwongen zich met de eerste titel te vergenoegen – had zijn residentie te Medemblik en stichtte dat heidense kerkje, 't welk later door Willebrord tot een Christen-kerk werd gewijd. Met die sage stemt ook een opschrift in de kerk overeen:

Door dees S...matie suldij wel onthouden

Het jaer dat die Heydenen dees Kerke bonden.

Anno 333.

Natuurlijk twifelen de oudheidkundigen hier aan. Van Heusen meende dat het eerste cijfer een 7 wzen moest, zodat Bonifatius de kerk gebouwd kon hebben in 733. Maar vele anderen vonden 't nog vrij wat waarschijnlijker, dat het duizendtal weggelaten is en men lezen moet 1333. Isaak Le Long ging er zelf heen, om "deese groote oudtheydt nader te ondersoeken", liet zich door de schoolmeester Evert Warius alles aanwijzen en uitleggen, en schreef in zijn "Reformatie der Stad Amsterdam", – waar 't eigenlijk volstrekt niet bij te pas kwam – een breedspakelijk relaas om te betogen, dat de 333-ers, en 733-ers, en de 1333-ers het allemaal mis hadden, maar dat hij zelf 't ook niet wist. Een resultaat, dat bij oudheidkundige verhandelingen juist geen zeldzaamheid is.

Thijs Postma, © 2011.



www.thijspostma.nl – thijs@thijspostma.nl